

SZTUKA KRAJOBRAZOWA

Wszelkie formy sztuki (wizualne, konceptualne, performatywne), które odnoszą się do krajobrazu, zarówno naturalnego, jak i miejskiego, problematyzując go, czyli poddając go artystycznej analizie, interpretacji i interwencji, zarówno w sensie formalnym i estetycznym, jak i krytycznym.

Sztuka krajobrazowa nie jest wyłącznie prostą reprezentacją krajobrazu, nie zmierza do jego odwzorowania, lecz stanowi rodzaj krytycznego odniesienia do niego, jego aspektów i kwestii z nim związanych, wyrażonego w języku sztuki. W tym sensie przedmiotem sztuki krajobrazowej są zarówno walory krajobrazu i jego estetyka (np. krajobrazu naturalnego, sztucznego, zdegradowanego, postindustrialnego), jak i problemy pokrewne (ekologiczne, społeczne, polityczne i inne), w które krajobraz jest uwikłany. Może przybierać ona wyraz dzieła lub działania, wkraczając w krajobraz zastany i przydając mu nowych sensów, przez co przeobraża (trwale lub tymczasowo) jego znaczenie. W ten sposób sztuka krajobrazowa sytuuje się między artystycznym gestem a dyskursem publicznym.

Sztuka krajobrazowa nie jest wyodrębnionym kierunkiem czy nurtem w sztuce i nie tworzy zwartej koncepcji artystycznej. Jej przejawów poszukiwać można w różnych obszarach artystycznych, w poszczególnych dziełach, działaniach czy akcjach, które ujawniając wrażliwość krajobrazową, ukierunkowane są na szeroko rozumiany dyskurs: od stanowisk problematyzującego krajobraz lub jego aspekty po estetyzujące krajobraz. Jest zatem wyrazem artystycznego zaangażowania, które przejawiać się może w różnych dziedzinach sztuki (architektura, film, fotografia, instalacja, malarstwo, performance, rzeźba), różnych kierunkach (sztuka ziemi, sztuka środowiskowa, murale itp.) oraz w jednostkowych realizacjach.

Z perspektywy historii sztuki pierwszych realizacji aspirujących do miana sztuki krajobrazowej można poszukiwać w obszarze malarskiego odkrycia krajobrazu jako przedmiotu artystycznych inspiracji. Za pierwszy przejaw uznać należy usamodzielnienie się malarstwa pejzażowego i przedstawienie pejzażu jako godnego tematu malarskiego. Od czasu renesansu, wczesnych pejzaży Leonarda da Vinci i Dürera i później mistrzów malarstwa pejzażowego aż po wiek XIX, można dostrzec dwa spojrzenia na krajobraz: estetyzujące krajobraz i zmierzające do stworzenia jego idealnej formy (np. Lorrain, Rosa) oraz dostrzegające przebiegające w nim procesy i przestrzeń życia (np. Dürer, Constable). Dość wcześnie ujawniła się różnica między idealizującym krajobraz malarstwem pejzażowym a zmierzającym do oddania procesów przebiegających w jego ramach malarstwem północnoeuropejskim. W tym wymiarze przedmiotem artystycznej analizy jest krajobraz rozumiany zarówno jako przestrzeń wzrokowego postrzegania, jak i obszar zamieszkiwany i przekształcany przez człowieka. Jeżeli przyjąć, że istnieją dwa sposoby ujęcia krajobrazu, wyróżniające krajobraz estetyczny i krajobraz kulturowy, to sztuka krajobrazowa akcentuje raczej kulturowy wymiar krajobrazu i wynikające z tego ujęcia problemy. Innym źródłem myślenia o krajobrazie jest sztuka ogrodowa, szczególnie parki krajobrazowe, które zmierzały do wykreowania krajobrazu zbliżonego do naturalnego za pomocą naturalnych środków.

Z chwilą wynalezienia fotografii w połowie XIX w. ta nowa dziedzina sztuki szybko dostrzegła w krajobrazie interesujący przedmiot artystycznej analizy, włączając się w nurt myślenia wypracowany przez malarstwo, potwierdzając zarazem dwutorowość myślenia o krajobrazie. Zdecydowany rozwój sztuki krajobrazowej odnotować należy w XX w. w obszarze sztuki awangardowej i neoawangardowej, a także towarzyszącej jej ideologii, głoszącej m. in. potrzebę porzucenie muzeum i galerii na rzecz miejskiej lub naturalnej przestrzeni (otoczenia) prezentacji sztuki, co stworzyło możliwość wpisania się dzieła sztuki (jakkolwiek rozumianego: jako instalacja, dzieło efemeryczne, rzeźba, performance, mural) w krajobraz, ale również odniesienia do niego. Najbliższe takiego rozumienia sztuki krajobrazowej są sztuka środowiskowa (ang. *environmental art*) i sztuka ziemi (ang. *land art*), rozwijające się od lat 70. XX w., część realizacji z zakresu sztuki publicznej z przełomu XX i XXI w. i w tym samym czasie rozwijającej się sztuki krytycznej. W każdym przypadku dzieło lub działanie artystyczne wymaga formalnego, ideologicznego lub semantycznego odniesienia do miejsca, przybierając charakter *site specific art*. Z tego powodu idea miejsca i związanych z nim kontekstów istotnie warunkuje sztukę krajobrazową. Począwszy od „Spiralnej grobli” Smithsona, sztuka ziemi była formą uprzestrzennienia dzieła sztuki w naturalnym otoczeniu przy użyciu naturalnego materiału (piasek, kamienie, skała, gałęzie itp.) i warunków atmosferycznych. Takie prace jak „Pole błyskawic” Waltera de Maria czy seria linii (np. „A Line Made by Walking”) Richarda Longa należą do kanonu sztuki ziemi. Sztuka ziemi i sztuka środowiskowa za główny punkt odniesienia przyjęły otoczenie naturalne, nierzadko wykorzystując rozległe, otwarte przestrzenie, gdzie realizowano prace o dużej skali, monumentalne, wyraźnie ingerujące w zastany krajobraz, przeobrażając go trwale lub czasowo i poddając działaniu czynników naturalnych (atmosferycznych, geologicznych itp.). Do takich należy również, widoczna z lotu ptaka, praca „Projekt Mars” Jarosława Kozakiewicza: rozległa usypana z ziemi i porośnięta trawą kompozycja o kształcie ludzkiego ucha, stworzona na terenie nieczynnej kopalni węgla brunatnego na niemieckim Pojezierzu Łużyckim. Sięgając do ideologii minimalizmu w zakresie stosowanych materiałów i środków, z czasem sztuka ziemi zaczęła przybierać nowe, bardziej efemeryczne i mniej monumentalne formy, często sprowadzające się do gestu artystycznego, dążąc w znacznym stopniu do integracji dzieła sztuki z otoczeniem, estetycznego, formalnego wpisania się dzieła w krajobraz, a nawet wtopienia w krajobraz. Z tego rodzaju dzieł przywołać należy działania Mirosława Maszlanko, który swoimi wiklinowymi pracami wnika w przyrodę, sprawiając, że otoczenie i dzieło wzajemnie na siebie oddziałują. Innym dobrym przykładem są prace akcentujące i podkreślające swoją wymową lub formą dane miejsce zarówno w przestrzeni naturalnej/przyrodniczej, jak i miejskiej.

W przestrzeni miejskiej realizacje, które można zakwalifikować do sztuki krajobrazowej, znacznie częściej wywodzą się z nurtu sztuki krytycznej, która wkracza w przestrzeń publiczną jako sferę dyskursu, powodując czasowe lub trwałe jej przeobrażenie za pomocą środków artystycznych i podejmowanego przez nią problemu (trudno przejść obojętnie np. wobec architektury, która wcześniej stała się przedmiotem prac Wodiczki). Dzieła znajdujące się w przestrzeni publicznej o wiele częściej korzystają z nowych technologii (hologramy) lub

sprawdzają się do jednorazowych akcji. Często odwołują się do problematyki ekologicznej i społecznej (ogródki warzywne Julity Wójcik), politycznej (Cecylii Malik „Matka Polka na wyrębie”, praca, w której kobiety karmiące dzieci zajęły pnie właśnie wyciętych drzew), aktualizując zakres dialogu i troski („Ból Tomka Kawiaka” z 1970 r., praca, w której artysta obandażował podcięte drzewa w centrum miasta).

Równie duże znaczenie dla rozumienia sztuki krajobrazowej mają prace, które wpisują się w kulturowe myślenie o krajobrazie, podkreślające jego społeczny i procesualny wymiar. Tutaj pierwszym odniesieniem jest rozumienie krajobrazu jak przestrzeni przeobrażanej, zamieszkiwanej i współtworzonej przez człowieka. Sztandarowym przykładem tego typu pracy może być film „Ecosystem” Huberta Czerepoka, akcentujący doświadczenie społeczne rodzące się w krajobrazie. Drugim punktem odniesienia jest doświadczenie topograficzne, możliwe do zdobycia tylko w czasie wędrówki (jakkolwiek pojętej). Przykłady tego rodzaju myślenia odnaleźć można we wszystkich dziedzinach sztuki: od malarstwa (Tatarczyk) przez fotografię (Bułhak, Rydel), po działania i akcje (Robakowski).

[B.F.]

Literatura:

Frydryczak, Beata. *Między gestem a dyskursem*. Warszawa: Instytut Kultury, 1995.

Dziamski, Grzegorz. *Awangarda po awangardzie, od neoawangardy do postmodernizmu*. Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora, 1995.

Dziamski, Grzegorz. *Sztuka u progu XXI wieku*. Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora, 2002.

Beardsley, John. *Earthworks and Beyond. Contemporary Art in the Landscape*. New York: Abbeville Press, 1998.

Kastner, Jeffrey, Wallis, Brian. *Land and Environmental Art*. Boston: Phaidon Press, 1998.